

Laurențiu Nistorescu

Un precedent al *arhe*-ului burebistan: cooperarea daco-getică din epoca lui Rubobostes și Oroles (II)

Tectosagii și bazinul dunărean

Introdusă în istoriografia românească cu aproape o jumătate de secol în urmă, printr-o preluare necritică de problemă într-un context socio-cultural și informațional de natură să scuze eroarea, ipoteza identificării lui Rubobostes cu Burebista a fost demontată la vremea sa, cu argumente și astăzi valabile, pe care, tocmai din acest motiv, le-am reluat și actualizat în cele expuse până acum. Așa stând lucrurile, punerea în discuție a reformulărilor recente ale aceleiași ipoteze poate părea lipsită de motivație, mai ales întrucât *remake*-ul interpretativ nu se întemeiază pe nici un argument inedit, ci doar pe o autopromovată „analiză critică a izvoarelor”, care maschează o succesiune de erori de metodă și chiar de logică². Am considerat însă că redeschiderea și reactualizarea informațională a argumentelor relative la problema în speță poate fi de natură să contribuie la creionarea unui tablou fenomenologic mai coerent asupra unui spațiu și a unei perioade care rămâne încă lacunar cognoscibilă. Scenariul pe care îl putem reconstitui în urma acestui exercițiu se validează, considerăm, nu doar prin valorificarea contraargumentelor la ipoteza neconsacrată analizată, ci, mai ales, prin convergența sa cu ceea ce această prezumție eronată a ignorat: datele oferite de celelalte izvoare (literare și nu numai) care se referă la același context evenimential, direct sau indirect, fără a-l nominaliza pe Rubobostes.

La trei generații după criza în care a fost aruncat ca urmare a dezastrului militar cu care s-a încheiat campania balcanică din anii 280-277 î.Hr., regimul celtocratic reinstăuit în arealul de la Dunărea mijlocie³ traversează o nouă criză majoră, ale cărei coordonate primare pot fi reconstituite fără prea mare dificultate din informațiile literare contemporane sau cvasicontemporane. Una din componentele acestei crize, explicit atestată, este comprimarea potențialului militar-demografic al grupării scordisce, atât ca urmare a conflictelor endemice în care era angajată (cel cu triballii⁴ fiind cel mai solicitant, dar fără îndoială nu

¹ Prima parte a studiului de față a fost publicată în “Studii de Istorie a Banatului” 2010, pg. 23-42

² Avem convingerea că și urmarea unei căi care se dovedește ulterior eronată poate avea un rol progresist în cercetare, cu condiția (pe care o recunoaștem fără rezerve principalilor promotori ai ipotezei nevalidabile) ca această abordare să se facă în grila profesionalismului și a deontologiei științifice. Mai mult, dorim să subliniem încă o dată că lucrările care repun în discuție această ipoteză nu pot fi rezumate la „erorarea Burobostes”, ele expunând o largă gamă de aspecte întru totul valide, inclusiv relative la acest subiect, așa cum – spre exemplu – este cazul cu evidențierea contemporaneității dintre Rubobostes și Oroles sau cu propunerea de identificare a Zargidavei ca reședință a celui din urmă.

³ Avem a presupune, sub eticheta “celtocratiei”, nu un singur pol de putere, ci mai curând o rețea de asemenea structuri, mai mult sau mai puțin înrudite etno-politice (în rândul cărora gruparea scordisce ocupa o poziție dominantă), care s-a poziționat față de grupările etno-politice preexistente în regiune fie ca autoritate cuceritoare (în cele mai multe cazuri), fie ca adversar (precum în cazul triballilor), fie ca hegemon, așa cum prezumăm că s-a întâmplat în cazul grupării dacice de la Rhabon/Jiu, care prezintă datele unei subordonări mai curând de tip clientelar.

⁴ Appian, *Illyr.* 3. Sursa este cât se poate de explicită în privința mecanismului prin care cele două tabere s-au epuizat reciproc și sugerează că principalii beneficiari ai acestei situații sunt geții, la care, de altfel, se refugiază triballii înfrânți.

singurul din acel moment), cât și datorită rolului pe care-l joacă mercenariatul în modelul politico-economic al celților dunăreni. Această *decrementa Scordiscii* se suprapune unei alte dimensiuni a crizei, specifice tuturor regimurilor de dominat militar pe măsura istoricizării lor: instituirea graduală a unui sistem de complicități între elita de ocupație și elitele autohtone (ori preexistente), proces care erodează unitatea de acțiune a ansamblului politico-militar inițial și formează centri alternativi de inițiativă politică⁵. Dacă acest proces, indubitabil accelerat de contextul antrenării celților dunăreni în sistemul complex și contradictoriu al politicii balcano-elenice (caracterizată în epocă de frecvente reconfigurări ale alianțelor și raporturilor conflictuale⁶) este mai puțin vizibil, un alt factor de alimentare a crizei este surprins cu claritate de sursele literare: intervenția Romei în problematica balcanică, atât în prelungirea stării de beligeranță cu Cartagina⁷, cât și în consecința frontului nordic de expansiune, deschis împotriva diferitelor grupări celtice, din Hispania și până la Dunăre⁸. În fine, fără pretenția de a trata exhaustiv situația de criză a regimului de celtocrație de la Dunăre, vom evoca și un alt aspect major al acesteia: disensiunile instalate între diferitele grupări celtice din regiune, problematică asupra căreia ne atrage atenția chiar Trogius Pompeius via Iustinus⁹. Cum sursa îi nominalizează pe tectosagii, vom zăbovi puțin asupra acestora.

Potrivit cărții a XXXII-a a *Epitomei*, tectosagii, despre care știm că sunt originari din Galia piri-neică¹⁰, s-au reîntors în ținuturile primare din zona Tolosa, unde ar fi aruncat într-un lac fabuloasa comoară pe care ar fi spoliat-o în timpul campaniei din Grecia, pentru a scăpa de o molimă pe care au interpretat-o ca fiind atrasă asupra lor din cauza sacrilegiului comis asupra templului de la Delphi. Ulterior, dorința de jaf i-ar fi readus în Iliria, unde i-au subjugat o vreme pe istriani, pentru ca mai apoi să se reamplaseze în Pannonia. Această desfășurare a evenimentelor este însă pusă sub semnul întrebărilor de Strabon, care opinează, citându-l pe Poseidonius, că ideea potrivit căreia comoara aruncată la Tolosa ar fi provenit de la Delphi este greu de crezut, fie și numai pentru că celebrul templu grec nu putea dispune de o asemenea avuție, întrucât fusese jefuit de phocieni înainte de atacul celților din 279 î.Hr. În plus, mai afirmă Strabon, tectosagii nu s-au îndreptat spre Galia, ci s-au risipit în mai multe părți, astfel încât orice pradă ar fi acumulat până atunci s-ar fi împărțit o dată cu ei¹¹. Evoluția evenimentelor din regiunea egeeană, din ajunul și de după bătălia de la Lisimacheia¹², îl confirmă pe geograful de la Amaseia: o mare facțiune a tectosagilor ia parte, alături de trocmi și tolisobogi, sub conducerea lui Lutarius și Leonorius, în invazia Asiei Măscine, forța de invazie fiind suficient de numeroasă pentru a se instala durabil în centrul acestei regiuni¹³, în vreme ce o altă facțiune, nici ea neglijabilă sub aspect

⁵ Procesul nu este nemijlocit atestat în izvoarele literare, dar poate fi susținut cu argumente logico-istorice și comparatiste (sens în care este de folos analizarea speței similare a grupării celtice contemporane și înrudite de la Tyllis), ca și prin evocarea unor indicii sugestivi (precum deductibila coabitare instituită între nou-sosiții celți și populația preexistentă a singilor, în care pot fi recunoscuți aparent enigmaticii *sigynai* ai lui Herodot, aceștia fiind cei care dau numele centrului politic al scordiscilor, Singidunum, atestat încă din 275 î.Hr.). Argumente de natură arheologică și de context istoric ne fac să presupunem că în acest model relațional se încadrează și dacii lui Rubobostes, grupare aflată mai degrabă în relații clientelare decât de strictă subordonare față de celții dunăreni.

⁶ De observat că prologul cărții XXXII a lui Trogius Pompeius prin Iustinus consemnează, doar pentru intervalul 190 – 175 î.Hr., cel puțin șase mari conflicte regionale, aproape toate marcate de schimbări dramatice de alianțe: Liga Acheeană vs Sparta, Macedonia vs Roma (cu angajarea bastarnilor), Pergam vs galații lui Ortiagones, Pergam vs Bithynia, același Pergam vs Regatul Pontului, respectiv, Roma vs Regatul Seleucid.

⁷ Confruntarea dintre Roma și Cartagina are, prin dimensiunea forțelor angajate, amploarea geo-politică, durată și consecințe, caracteristicile unui „război mondial”. Deloc neglijabilă, în procesul de contaminare conflagrațională, este prezența temutului general Hannibal la curtea regelui Prusias al Bithyniei și rolul jucat de acest aspect în motivarea intervențiilor militare romane în Asia Măscine și Regatul Seleucid, via Macedonia (vezi și Appian, *Maced.* 14).

⁸ Wallbank 2008, p. 245

⁹ Iustinus, *Epitome* XXXII, 3, 9-12

¹⁰ Smith 1957, vol. I, p. 926 și urm., vol. II, pg. 1118. Originari din Galia piri-neică, tectosagii au fost antrenați în marea migrație celtică de la jumătatea secolului IV î.Hr., participând în invazia balcanică a acestora alături de scordisci și de alte grupări, în armata lui Brennus, care a fost înfrântă în 277 î.Hr.

¹¹ Strabon, *Geogr.* 4, 1, 13

¹² Evenimentul s-a petrecut în 277 î.Hr., comandantul victorios al armatei macedonene, Antigonus al II-lea înscăunându-se rege la Pella după înfrângerea celților. „Regatul” celtic de la Tyllis luase ființă mai devreme, în anul 279 î.Hr.

numeric, a dat consistență dominației celtice asupra Traciei, în cadrul „regatului” de la Tyllis, astfel că numărul tectosagilor care ar mai fi putut întreprinde retromigrația spre Tolosa n-ar mai fi putut fi decât cel mult simbolic. În acest context, ne atrage atenția faptul că în suita de așezări cvasiurbane care iau ființă de-a lungul Dunării inferioare, în contemporaneitatea sau succesiunea imediată a „regatului de la Tyllis” și în prezumabilă dependență politico-militară de acesta (precum Durostorum, Arrubium, Aliobrix, Noviodunum ș.a.) își face apariția¹⁴ și o așezare al cărui nume face trimitere transparentă la tectosagi¹⁵: Sacidava¹⁶. În contemporaneitatea acesteia există, după cum se știe, și o a doua Sacidava – iar faptul că ea este situată în inima domeniului pe care Rubobostes și l-a apropiat pe cursul Mureșului mijlociu nu mai are, în lumina celor de mai sus, de ce să ne surprindă: și aici, toponimia este un indicator al faptului că o anumită comunitate de saci/tectosagi a continuat să existe în mijlocul masei autohtone geto-dacice, păstrându-și o oarecare identitate, dar integrându-se ansamblului. Cele două Sacidava nu sunt, de altfel, singurele „amprente toponimice” ale sacilor din bazinul carpato-balcanic în care această populație s-a mișcat în decursul secolelor IV-II î.Hr. Cel puțin alte două exemple pot fi evocate în acest sens, Sakissos, în zona traco-odryșă și, respectiv, Sakos, în cea traco-macedoneană, ambele aflate deci în regiuni în care prezența sacilor/tectosagilor este atestată de izvoarele literare. Iar la acestea putem adăuga, tot din toponimia de la Dunărea de jos, cazul Aedava, care trimite la o altă ramură tribală a ansamblului tectosagic, aegosagii¹⁷.

Închidem aici digresiunea toponimică, notând că dispersia acestor așezări pe un teritoriu foarte larg este, de asemenea, în concordanță cu observația lui Strabon despre risipirea tectosagilor – dar și că, cel puțin în cazul Aedavei și a Sacidavei mureșene, o dependență nemijlocită de centrul de la Tyllis (și cu atât mai puțin de marea regrupare tectosagă din Galata) este foarte puțin verosimilă, atât datorită distanțelor, cât mai ales din cauza interperierii unor entități politico-statale capabile să-și impună controlul asupra posibilelor rute de comunicare: Macedonia¹⁸ în primul rând, iar după 193 î.Hr., și Tracia refăcută după revolta împotriva lui Cavarus¹⁹. Mult mai probabil, comunitățile tectosage din acest areal (pe care trebuie să ni le imaginăm ca formând o dizidență secundară sub aspect numeric în raport cu gruparea din arealul Chersones – Galata) au luat parte la configurarea centrului de putere scordic de la confluența Dunării cu Sava²⁰, care dobândește individualitate în al doilea sfert al secolului III î.Hr. În această perioadă, cel mai devreme, va fi putut avea loc și episodul întoarcerii la Tolosa a unei mici grupări tectosage de care are știință Trogus Pompeius²¹, poate a unei elite politico-sacerdotale, interesantă ca status-rol pentru cronicarii momentului, dar faptul că o comunitate tectosagă consistentă a staționat vreme îndelungată în bazinul mijlociu și inferior al Mureșului este susținut atât de evidențierea arheologică a ansamblului habitational de profil celtic din această zonă, cât și de coroborarea (pe care am încercat-o aici) a informațiilor istorico-literare cu indicii toponimici.

¹³ Strabon, *Geogr.* 12, 5, 1-2. Dimensiunea resursei demografice a forței celtice care a trecut Strâmtoarea trebuie să fi fost foarte mare, devreme ce a produs consecințe de durată, cea mai însemnată dintre acestea fiind apariția unei noi entități etno-politice, care va supraviețui până la cucerirea romană: Gallograecia – viitoarea provincie Galata.

¹⁴ Există, cel puțin potrivit datelor cunoscute până în prezent, un decalaj important, cert multigenerațional, între apariția salbei de emporii acceptate tacit ca celtice („seria Durostorum”) și cea a Sacidavei dunărene, dar ceea ce ne interesează aici nu este habitatul amenajat, ci comunitatea care-i dă naștere acestuia și care, indubitabil, îl precede.

¹⁵ O pertinentă evaluare etimologică a etnonimului „tectosagi”, cu remarcarea faptului că avem de-a face cu un termen compus, în care determinant sub aspect identitar este sufixul, la Garzonio 2003, p. 253 – 275.

¹⁶ Toponimul ne indică limpede, prin sufixul consacrat *dava*, că, la momentul la care a dobândit acest nume, Sacidava aparținea realității instituționale și de geografie umană dacică – ceea ce nu exclude însă faptul că în această realitate s-au resorbit și elemente externe.

¹⁷ Potrivit lui Polybius (5, 77-78), în anul 218 î.Hr., Attalos I i-a angajat pe celții aegosagi ca mercenari pentru conflictul cu Achaos, strămutându-i peste Strâmtoarea în Asia Mică, împreună cu familiile lor, ceea ce înseamnă că, anterior aceluiași an, aegosagii se aflau în zona de nord-est a Peninsulei Balcanice, posibil chiar în bazinul dunărean, unde este localizată *dava* omonimă.

¹⁸ După victoria de la Lisimacheia a lui Antigonus al II-lea împotriva forței celtice de invazie, din anul 277 î.Hr., Macedonia redevine hegemonul situației politice din regiunea balcanică.

¹⁹ O’Hogain 2002, p. 71. „Regatul” de la Tyllis dispăre gradual, în cadrul unui proces inițiat prin răscoala din 212 î.Hr. și finalizat abia în 193 î.Hr., golul de autoritate fiind reocupat de regatul autohton al Traciei.

²⁰ Textul lui Iustinus (*Epitome* XXXII, 3, 8) este explicit în acest sens

²¹ Iustinus, *Epitome* XXXII, 3, 9

Conexiuni istro-tectosage

Următorul episod al epopeii tectosage invocate de Iustinus este cel al interacțiunii cu istrianii – populație illiră din peninsula dalmată numită și astăzi Istria, față de care (faptul ne atrage atenția în mod special) epitomatorul resimte nevoia să-i pună în legătură cu ceilalți istrieni²², locuitorii din preajma fluviului Istru/Dunărea. Detaliile acestui episod, care pare să aibă o însemnătate mai mare pentru istoria noastră decât transpare la prima lectură, sunt relativ bine cunoscute datorită altor izvoare literare istorice, de prim rang fiind aici cărțile 39-41 ale operei lui Titus Livius²³. Istoricul roman povestește²⁴ cum, sub consulatul lui Postumius Albinus și Marcius Phillipus (deci în anul 186 î.Hr.), un oarecare grup de celți transalpini au trecut Alpii și s-au așezat pe un areal din teritoriile anterior ocupate de veneti și s-au apucat să-și amenajeze o așezare întărită, aparent fără a perturba alte comunități și fără a se angaja în vreun conflict. Infiltrarea pașnică a grupării respective nu indică o comunitate neînsemnată sau dezarmată (Titus Livius precizează câteva paragrafe mai departe²⁵ că romanii se alarmează, iar trimișii lor în zonă, care sunt secondați de două legiuni, găsesc, trei ani mai târziu, peste 12.000 de bărbați apti de luptă, înarmați cu echipament ușor), situația explicându-se prin faptul că o mare parte a neamurilor celtice autohtone – boiomi²⁶, cenomanii, insubrii ș.a. – făceau, chiar în acei ani, obiectul unei politici sistematice a Romei de expulzare peste Alpi, ca represali pentru implicarea lor în al doilea război punic de partea lui Hannibal și, implicit, pentru a crea o zonă de securizare a Italiei în foarte complicata conjunctură internațională a momentului²⁷. Nou sosiții nu pretind că revin pe pământurile lor, ci că n-au avut unde să se așeze dincolo de Alpi, pe când la sud de aceștia au găsit un teritoriu pustiu²⁸, și nici nu provin dintr-o comunitate etno-politică celtică de peste munți – fapt confirmat de negările vehemente ale conducătorilor celorlalte neamuri celtice din regiune, interogate de romani cu privire la identitatea și intențiile nou-sosiților²⁹.

Că tectosagii sunt primii (și, practic, singurii) la care trebuie să ne gândim când căutăm identitatea acestei comunități de intruși ne-o arată nu doar nominalizarea lor expresă din *Epitomele* lui Iustinus, ci și desfășurarea ulterioară a evenimentelor, care confirmă în detaliu și întregesc tabloul structural-fenomenologic consemnat în contextul lapidarei mențiuni depre Rubobostes. Astfel, după ce reușesc să-i convingă pe celții intruși să părăsească fără luptă Italia, printr-o demonstrație de forță armată în cadrul căreia le confiscă armele, recoltele, vitele și celelalte bunuri mai însemnate pe care le aveau³⁰,

²² Faptul că și aceștia erau desemnați adesea prin referențialul hidrografic este îndeajuns demonstrat prin episodul *Rex Histrianorum*.

²³ Titus Livius, *Ab urbe condita*

²³ Titus Livius 39, 22

²⁴ Titus Livius 39, 54-55

²⁵ Optăm, aici și în continuare, pentru utilizarea formei „boiomi” în loc de „boi”, pe de o parte din dorința de a evita supărătoarele confuzii cu cuvântul românesc respectiv, iar pe de alta, pentru a sublinia corelația nemijlocită dintre această grupare etno-politică (subliniem, așa cum s-a reconfigurat ea în bazinul Dunării mijlocii) și toponimul Boemia, apărut tocmai ca urmare a așezării boiomiilor în arealul respectiv.

²⁶ Roma este, în acest moment, extrem de preocupată în regiune, unul din obiectivele explicit stabilite de Senat pentru intervențiile în nordul Adriaticii fiind stabilirea unui aliniament strategic pe Alpi (Titus Livius 34, 22) și expulzarea celților dincolo de această frontieră, deziderat pentru care, fără îndoială, diplomația romană căuta mijloacele necesare în întregul bazin al Dunării. O succintă trecere în revistă a etapelor intervenției romane în regiune, la Bandelli 2003, p. 100-103

²⁷ Detaliul este relevant pentru nivelul atins de densitatea de locuire din Galia Transalpină după alungarea celților din Italia septentrională

²⁸ Liderii celților transalpini nu numai că declară că nu au știință de mișcarea grupului în cauză, ci și că aceștia nu sunt supuși autorității lor, pentru ca, după retragerea relativ pașnică a nou-sosiților din Italia, să reproșeze Romei că i-au tratat cu indulgență, lăsându-i să plece nepedepsiți.

²⁹ Roma este, în acest moment, extrem de preocupată în regiune, unul din obiectivele explicit stabilite de Senat pentru intervențiile în nordul Adriaticii fiind stabilirea unui aliniament strategic pe Alpi (Titus Livius 34, 22) și expulzarea celților dincolo de această frontieră, deziderat pentru care, fără îndoială, diplomația romană căuta mijloacele necesare în întregul bazin al Dunării. O succintă trecere în revistă a etapelor intervenției romane în regiune, la Bandelli 2003, p. 100-103

³⁰ Titus Livius 39, 54-55. Autorul menționează atât numele comandanților militari romani care i-au intimidat pe celți, consulul M. Claudius Marcellus și proconsulul L. Porcius, cât și numele magistratului care a mediat audiența în Senat a solilor tectosagi, pretorul C. Valerius, și chiar a investigatorilor romani care au supravegheat

decizii nu poate fi decât una singură: după părăsirea Galiei Cisalpine, tectosagii s-au repliat în teritoriul neamului illiric al istrianilor – pe care, potrivit surselor oficiale romane, cărora li se face ecou opera lui Trogius Pompeius via Iustinus, celții i-au subjugat și jefuit, dar pe care alte surse³² îi prezintă mai degrabă ca aliați într-o confruntare „a ultimei șanse” cu Roma, circumscrisă la rândul său conflagrațiilor regionale desemnate drept „războaiele illirice” și „războaiele macedonene”.

Cel mai important argument că, în campaniile din 178 și 177 î.Hr., romanii se confruntă cu o coaliție a tectosagilor și istrianilor îl furnizează tot Titus Livius. Descriind bătălia din zona lacului Tamavus, din 178 î.Hr., cronicarul lui Augustus vorbește simultan, dar nu întru totul sinonimic, de illiri, celți și istriani³³. Illirii sunt cei împotriva flotei cărora sunt mobilizate 20 de vase de război, dar suntem obligați să admitem că prin „illiri”, Titus Livius îi numește chiar pe istriani, întrucât menționează că „cele zece vase de sub comanda lui Furius au fost trimise în cel mai apropiat port al istrianilor”. În schimb, tabăra inamică pe care o întâlnesc trupele de uscat conduse de Manlius Vulso³⁴ este expres și repetat numită galică (de rezonanță celtică fiind și numele comandantului ei, Catemelus) – pentru ca, în desfășurarea fazelor bătăliei, luptătorii din armata regelui istrian Aepulo să fie desemnați, indistinct, și gali, și istriani. Forța de care dispune tabăra ostilă Romei în acest război sugerează, la rândul ei, o combinare a potențialului militar istrian și celt/tectosag: Titus Livius vorbește inițial doar de tabăra galilor de lângă Aquileia (unde erau încartiruiți 3.000 de celți), pentru a menționa apoi că principalul contingent adversar era masat după un deal, dar și că victoria inițială a a inamicului (care cucerește tabăra romană) a fost de natură să genereze panică atât printre trupele de uscat, cât și printre cele ale flotei, ba chiar să genereze îngrijorare la Roma³⁵. Numărul victimelor contraatacului roman în coaliția galo-istrieană (aproape 8.000 de oameni³⁶) este, de asemenea, de natură să indice un potențial militar-demografic pe care este greu de presupus că istrianii singuri, care se aflau într-un conflict de durată cu Roma începând cu anul 221 î.Hr., l-ar mai fi putut etala³⁷. Nu în ultimul rând, faptul că după dezastruoasa înfrângere din anul următor, când romanii asediază și distrug complet principalele trei centre urbane ale istrianilor, inclusiv capitala Nesactium³⁸, această populație continuă să fie considerată o sursă potențială de ame-

returnarea unor bunuri și plecarea din Italia: L. Furius Purpurio, Q. Minucius și L. Manlius Acidinus.

³¹ Atragem atenția asupra faptului că, în cursul secolelor V-III î.Hr., termenul Galia nu avea încă sensul riguros geografic pe care l-a dobândit mai târziu odată cu organizarea provinciei romane omonime, ci – întrucâtva analog termenului Scitia din vecinătatea noastră geo-istorică – înțelesul mai vag de „nord extra-italic”.

³² Spre exemplu, Florus, care afirmă (în *Epitome* 1,26) că romanii i-au atacat pe istriani „imediat după aetoliene, pentru că le-au fost alături acestora în război”, confirmându-l astfel riguros pe Iustinus (*Epitome* XXXII, 1,1). Indirect, Titus Livius infirmă și el legenda spoliei istrianilor de către tectosagi, întrucât afirmă (în *Ab urbe...* 41, 9-11) că motivul pentru care istrianii se revoltă după înfrângerea din 178 î.Hr. este faptul că romanii le-au confiscat averile, pentru a consemna totodată și că trupele lui Claudius Pulcher găesc, după cucerirea cetății Nesactium și celorlalte două orașe istriane asediate în războiul final, prăzi de valori impresionante.

³³ Titus Livius 41, 1-5

³⁴ Nu putem să nu atragem atenția că acest C. Manlius Vulso este unul și același cu cel care a condus expediția romană din centrul Asiei Minor, din anul 189 î.Hr., explicit nominalizat în prolegomena cărții a XXXII-a a Epitomelor lui Iustinus

³⁵ La Roma, îngrijorarea este atât de mare, încât se iau măsuri speciale de siguranță, iar consulul M. Junius trece la recrutarea în grabă a unei noi armate, pe care o demobilizează doar după ce la Roma ajung veștile despre victoria asupra armatei lui Aepulo.

³⁶ Titus Livius 41, 1-5

³⁷ Dimensiunile relativ restrânse ale teritoriului ocupat de istriani (care nu depășea cu mult peninsula omonimă), caracterul accidentat și dens împădurit al zonei, precum și absența unor aglomerări urbane semnificative ne obligă să apreciem că istrianii puteau dispune de cel mult două-trei zeci de mii de bărbați în stare de luptă.

³⁸ Titus Livius 41, 9-11. În prima bătălie din primăvara anului 177 î.Hr., istrianii pierd 4.000 de oameni. Ulterior, romanii supun capitala Nesactium unui asediu sălbatic, care-i împinge la sinucidere pe mulți dintre cei aflați între ziduri (inclusiv pe regele Aepulo), iar când pătrund în oraș, măcelăresc o parte însemnată a locuitorilor și iau în sclavie peste 5.600 de supraviețuitori. Scene similare se petrec, potrivit lui Titus Livius (un autor altminteri preocupat să atribuie celorlalți atrocitățile războiului), și în celelalte două orașe istriane. Reșinem aici și similitudinea până la detalii dintre asediul de la Nesactium și cel de la Sarmizegetusa, care va avea loc la aproape un secol după moartea lui Titus Livius, dar nu dăm acestui fapt altă semnificație decât cea

nințare pentru orașele romane³⁹, converge spre aceeași concluzie: în campaniile Romei contra istrianilor din anii 178 și 177 î.Hr., de partea celor din urmă se afla și importantul contingent al celților tecetosagi.

Ceea ce ne-a atras atenția asupra tectosagilor și istrianilor, dincolo de menționarea lor în cartea în a cărei epitomă apare regele Rubobostes, este nevoia pe care o resimte rezumatorul de a explica legătura dintre istriani din peninsula dalmată și istrieni propriu-ziși, din jurul fluviului Istru⁴⁰, prin inserarea oarecum neașteptată a legendei argonauților. O lectură atentă a textului ne dezvăluie că nu legenda în sine, cu elementele sale de fabulos, îl interesează pe narator, ci ilustrarea faptului că fluviul Istru și prelungirea sa prin râul Sava au constituit dintotdeauna un coridor privilegiat de circulație între vestul și estul regiunii pe care o desemnăm acum drept balcanică. Devine de înțeles, astfel, de ce fabula argonauților este amintită imediat după precizarea că, după episodul din Istria, tectosagii au plecat spre Pannonia⁴¹ (ținut imediat învecinat cu dacii), și înainte de menționarea faptului că acești daci sunt un vlăstar al geților⁴².

Că această rută era activă în chiar anii pe care-i acoperă cartea a XXXII-a a *Epitomei* lui Iustinus o confirmă un episod consemnat, independent unul de altul, de Titus Livius și Florus, dar, din păcate, aproape cu totul ignorat de istoriografia noastră. În anul 181 î.Hr., Filip al V-lea al Macedoniei își conduce trupele într-o expediție pe crestele Munților Haemus, „împărtășind convingerea că, de acolo, puteau fi observate în același timp Pontul, Adriatica, Istrul și Alpii, ceea ce ar fi fost de folos planurilor sale de război cu Roma”⁴³. Modul de a se manifesta al suveranului macedonean pe platoul montan atins – unde ridică două altare, pentru Jupiter și Apollo, cărora le aduce sacrificii – ne este foarte familiar: la fel procedase Filip al II-lea în 341-340 î.Hr., când și-a marcat frontiera de la gurile Dunării în fața sciților lui Aeteas, dar și fiul său, Alexandru cel Mare, în 335 î.Hr., când și-a marcat limita de suveranitate teritorială pe Istru, în fața geților. Vom reveni asupra acestui episod din perspectiva istoriei politico-militare, ceea ce ne interesează în acest moment fiind această informație se adaugă dovezilor care certifică posibilitatea unei relații concrete, nemetaforice, între tectosagi și istriani, pe de o parte, și daco-geții de pe Istru.

Putem schița, așadar, în temeiul celor de mai sus, următoarea reconstituire probabilistică a mișcărilor politico-geografice ale tectosagilor dependenți de gruparea de la Muntele Scordus, din prima generație a secolului II î.Hr. – „generația Rubobostes”. Cândva, nu cu mult înaintea anului 186 î.Hr., cea mai mare parte a comunității tectosage care ocupase până atunci amplasamentele din bazinul mijlociu și inferior al Mureșului⁴⁴ s-a pus în mișcare spre Galia alpină, dislocarea făcându-se cel mai probabil voluntar⁴⁵, ca urmare a instigărilor curții macedonene, interesate să creeze presiuni asupra Romei, inamicului său din acea epocă⁴⁶. După demonstrația de forță a Romei din anul 183 î.Hr., această facțiune tectosagă se instalează (puțin important, pentru noi, dacă prin forță sau pe cale consensuală) în regatul istrianilor

că acesta este un procedeu narativ larg răspândit în literatura istorică antică.

³⁹ După declanșarea celui de-al treilea război macedonean, din 171 î.Hr., o delegație a cetățenilor romani din Aquileia își prezintă în Senat îngrijorarea că vor face obiectul unor contraatacuri ale istrianilor, ca urmare a imprudentei declanșări a ostilităților de către consulul C. Cassius (Titus Livius 43, 1)

⁴⁰ Iustinus arată în mod clar că înțelege prin istrieni pe locuitorii din preajma fluviului Istru/Dunăre explicit pe geto-daci, pentru că la ei se referă în continuarea relatării.

⁴¹ Iustinus XXXII, 3, 12

⁴² Iustinus XXXII, 3, 16

⁴³ Titus Livius 40, 21-22. Relatând același episod, Florus (*Epitome* I, 28, 4) este și mai explicit, afirmând că interesul lui Filip era să studieze topografia acestei zone de frontieră (implicit și să supravegheze mișcărilor pe această rută strategică), în perspectiva redeschiderii războiului cu Roma.

⁴⁴ Pornind de la informația lui Titus Livius că galii așezați lângă Aquileia numărau circa 12.000 de oameni apti de luptă (supra, nota 109), putem estima că numărul tectosagilor dislocați din bazinul mureșan se cifra la 40-50 de mii de indivizi, un ordin de mărime verosimil în raport cu dimensiunile habitatului în discuție.

⁴⁵ Părăsirea voluntară a habitatelor mureșene este de natură să explice și informațiile deduse arheologic, potrivit cărora așezările celtice din sud-vestul Transilvaniei nu par să fi fost abandonate ca urmare a unui conflict militar de anvergură.

⁴⁶ Între anii 200 și 196 î.Hr., Filip al V-lea se aflase în război cu Roma și aliații acesteia, în prelungirea unei stări de beligeranță apărute încă din 221 î.Hr. (data declanșării primului „război macedonean”), regele de la Pella fiind înfrânt și pierzându-și statutul de hegemon al regiunii balcanice. Prelungirea stării de ostilitate romano-macedonene a fost evidențiată și de dificultățile întâmpinate în zona traco-macedoneană de armatei lui Manlius Vulso, la întoarcerea din campania asiatică – un argument suplimentar al implicării macedonene în gestul galilor tectosagi de a se instala la sud de Alpi fiind faptul că, în anul următor, 185 î.Hr., la curtea lui

lui Aepulo, în tandem cu care, din nou la instigarea Macedoniei lui Filip al V-lea⁴⁷, se va antrena în operațiuni de hărțuire a romanilor în Adriatică de nord și va suferi contraatacul acestora din 178-177 î.Hr. După drastica înfrângere de la Nesactium a coaliției aflate sub autoritatea regelui Aepulo, avem a deduce că o parte dintre tectosagii supraviețuitori s-au refugiat în zonele părăsite cu aproape un deceniu în urmă⁴⁸, însoțiți, poate, de o parte a elitei istriane, devenită indezirabilă pentru romani.

Cvasiomonimia dintre numele regelui istriian și una din așezările protourbane emblematice ale tânărului stat dacic, Apoulon, ne pune în fața unei posibilități care trebuie reținută cel puțin la nivelul de *ipoteză-de-inventar*: posibilitatea ca o parte a elitei istriane supraviețuitoare a căderii Nesactiumului, să se fi refugiat în cuprinsul regatului dacic, constituind comunitatea apulilor⁴⁹. Ipoteza este mai puțin hazardată decât ar părea la prima vedere. În primul rând, un asemenea refugiu n-ar fi singular în epocă, izvoarele antice consemnând explicit și alte strămutări de necesitate în spațiul daco-getic ale unor comunități supraviețuitoare ale unor evenimente de tip catastrofic – cele mai elocvente exemple în acest sens fiind cele ale autariaților⁵⁰ și triballilor. În al doilea rând, nu se poate trece ușor peste faptul că această așezare, care a avut de la începuturile sale un statut suprarural, se află situată la limita arealului de marcă celtică pe care prezumăm că și l-a apropiat Rubobostes⁵¹, fiind poziționată (și fortificată corespunzător) ca un avanpost al statului dacic, la sfârșitul primei faze a expansiunii sale. De asemenea, sugestia unei asemenea strămutări este conținută chiar în interesanta digresiune pe care Iustinus o inserează înainte de povestea despre dacii care serveau în armata lui Oroles⁵², insolita inserare în narațiunea eminentă istorică a cărții XXXII a lui Iustinus putându-se explica, foarte verosimil, ca rezumând o relație mai consistentă între istrianii adriatici și istrienii geto-daci, pe care originalul lui Trogius Pompeius o va fi detaliat. În fine, poate cel mai important argument în favoarea reținerii acestei, subliniem, doar ipoteze-de-inventar este sincronismul dintre începuturile așezării de la Piatra Craivii, așa cum au fost ele evidențiate de cercetările arheologice⁵³, și acest episod din nu foarte îndepărtata Istrie adriatică.

Momentul Rubobostes: oportunitate, motivații, resurse

O dată cu angrenarea tectosagilor mureșeni în proiectele antiromane ale curții macedonene (moment pe care îl datăm cândva, între anii 189-186 î.Hr.⁵⁴), pentru Rubobostes se deschide o fereastră de

Filip al V-lea a sosit o ambasadă romană, condusă de Q. Caecilius Mettelus.

⁴⁷ Atragem atenția asupra perfectului sincronism dintre fundarea romană a cetății Aquileia (avanpost împotriva celților dislocați din Galia Cisalpină) și demonstrația de forță pe care Filip al V-lea o face pe crestele Munților Haemus - mișcarea fiind menită, în interpretarea noastră, să inhibe o reacție adversă a geților (suntem în momentul schimbului de ambasade macedo-bastarne!) și să-i convingă pe scordisci, polul de putere tutelar al tectosagilor mureșeni, să se ralieze proiectelor antiromane ale curții de la Pella.

⁴⁸ Așa se poate explica apariția Sacidavei mureșene, ca o enclavă tolerată în apropierea noului pol de putere al dacilor, din Munții Orăștiei.

⁴⁹ În pofida unor aprecieri puse în circulație în istoriografia română mai veche și perpetuate fără necesarele verificări, populația apulilor nu este atestată ca atare în nici un izvor antic. Des citeatele versuri 387-388 din "Consolatio ad Liviam de Morte Drusi", scris prin anii 9-8 î.Hr. de un poet imitator al lui Publius Ovidius Naso, pe nume Albinovanus Pedo, nu vorbesc de o populație a apulilor, ci de un topos Apulus, care ar putea fi (dar ar putea și să nu fie) identic cu Apoulonul de la Piatra Craivii: "...et Dacius orbe remoto / **Apulus** (huic hosti perbreve Pontus iter)". Ca atare, prima atestare certă rămâne cea de la Ptolemeu, *Geogr.* 3,8,4.

⁵⁰ Potrivit lui Appian (*Illyr.* 4), acest neam, care fusese asociat cu cimbrii în campania dusă sub conducerea lui Molostimus împotriva grecilor, a fost decimat de furtuni și molime, supraviețuitorii retrăgându-se, după o călătorie de 23 de zile, într-un ținut pustiu de pe teritoriul geților în apropierea bastarnilor.

⁵¹ Iosif Vasile Ferencz și Aurel Rustoiu apreciază (Ferencz 2008, pg. 92) că grupuri originare din zona alpină au participat la primele raiduri celtice din spațiul intracarpatic, vehiculând chiar unele tehnologii. O asemenea stare de fapt conferă ipotezei strămutării unui grup istriian în arealul mureșan un caracter și mai puțin neobișnuit.

⁵² Iustinus XXXII, 3, 13-15

⁵³ Propunerile de datare a începuturilor cazul așezării de la Piatra Craivii oscilează între sfârșitul sec. III î.Hr. (potrivit lui Berciu și Al. Popa) și jumătatea sec. II î.Hr. (potrivit lui Vasile Moga) (Gheorghiu 2005, pg. 95-97).

⁵⁴ Argumentul pentru această datare este sugerat tot de Iustinus, care precizează (în *Epitome*, XXXII, 3, 3-5), că Filip făcuse „mari pregătiri pentru războiul cu romanii”, care-i implicau explicit pe galii scordisci (deci, deducem noi, și pe cei dependenți de aceștia), acțiunea regelui macedonean fiind explicit plasată, în

oportunitate: la nordul domeniului său teritorial, un areal foarte bogat în câteva resurse strategice – sare, fier, aur –, incomoda forță militară a celților tectosagi dispăre, lăsând un gol de autoritate. Plecarea tectosagilor nu este însă singura componentă a ferestrei de oportunitate de care a beneficiat Rubobostes la începutul deceniului secund al secolului II î.Hr. În acest orizont cronologic, presiunea pe care dacii lui Rubobostes ar fi putut-o resimți din partea celui mai agresiv vecin, regimul scordisc din dreapta Dunării, era mult redusă, atât datorită uzurii pe care scordiscii o resimțeau de pe urma conflictului endemic cu triballii⁵⁵, cât și datorită angrenării acestora în proiectele lui Filip al V-lea⁵⁶. La rândul său, vecinătatea getică nu se putea implica în regiune în nici o formulă, întrucât forțele sale erau imobilizate în confruntările cu bastarnii, iar sfera sa de imediat interes o constituia reafirmarea suveranității în teritoriile sud-dunărene degajate de hegemonia celtică, situație care readucea acest stat într-o vecinătate problematică cu Macedonia.

Pentru a evalua cât mai corect gradul de probabilitate și câmpul de manifestare al unei acțiuni – în cazul de față, al celei desemnate de sursa literară drept *incrementa Dacorum* și pusă sub patronajul regelui Rubobostes –, este necesar să analizăm nu numai oportunitatea, ci și motivațiile și, respectiv, mijloacele de care a dispus actorul politic implicat. Am evocat deja, ca un prim set de motivații, interesul pe care centrul de putere de pe Rhabon/Jiu îl putea avea în înlăturarea unui vecin problematic (așa cum ne imaginăm că au fost tectosagii de pe Mureș) și în apropierea unor resurse majore intrate sub controlul acestora: sarea, fierul și aurul, resurse cu atât mai prețioase cu cât circuitele comerciale prin care puteau fi valorificate erau deja formate, legând domeniul dacilor potulatensi de coloniile grecești din Pontul Stâng (cu sau fără intermedierea geților), de Thassos, Larissa, Apollonia și Dyrrhachium (cu sau fără intermedierea macedonenilor și a celților de la Singidunum) și de Italia romană. Trebuie să amintim, în sprijinul acestei aserțiuni, că în această generație de la cumpăna secolelor III/II î.Hr., Roma își face simțită în mod consistent prezența la Dunărea dacică, implicarea sa economică fiind marcată și printr-o deloc neglijabilă circulație a monedei romane în această zonă⁵⁷.

De altfel, interesul Romei în regiune nu are doar o componentă economică, iar instrumentele politico-diplomatice pe care le etalează în sau împrejurul regiunii dacice sunt, la rândul lor, de natură să genereze motivații ale acțiunii lui Rubobostes. Cele mai vechi ambasade romane despre care se menționează explicit că traversează teritoriile geto-dacice, sunt cele menționate de Appian⁵⁸, din anul 172 î.Hr., trimise de Senatul Romei la bastarni. Este însă neîndoielnic faptul că misiuni diplomatice romane au traversat și mai devreme teritoriile geților și dacilor, în contextul tot mai consistentei implicări romane în afacerile politico-militare ale *commonwealth*-ului elenistic, și, respectiv, al operațiunilor anticelece de la nord de Alpi, fiind de presupus că cel puțin o parte a misiunilor diplomatice romane i-au avut ca interlocutori direcți pe suveranii de la Pelendava și Sargedava (ori Zargedava)⁵⁹. Iar Roma nu este singura care participă la jocul diplomatic ce-i implică pe tracii dunăreni și pe cei așezați alături de diplomații Romei iau pulsul celorlalte grupări celtice din Galia Transalpină³¹ și, după ce informează Senatul că aceștia susțin alungarea lor din regiune, consulul M., Claudius Marcellus primește ordinul să se pregătească de război cu... istriani. În contextul dat, interpretarea acestei aparent surprinzătoare acțiuni: ambasadele regelui macedonean Filip al V-lea traversează și ele regatul getic în anul 180 î.Hr.⁶⁰,

paragrafele aceleiași cărți, în contextul campaniei lui Manlius Vulso în Asia – ceea ce fixează anul 189 î.Hr. ca *terminus pro quo* al plecării tectosagilor mureșeni spre Alpi, în vreme ce anul 186 î.Hr., al consemnării prezenței acestora la sud de Alpi, devine *terminus ante quo*.

⁵⁵ Appian, *Illyr.* 3

⁵⁶ Iustinus, *Epitome*, XXXII, 3, 5

⁵⁷ Monedă romană de sfârșit de secol III î.Hr. și din primul deceniu al secolului următor este semnalată la Călinești-Teleorman, Căpreni-Gorj, Cerbăl-Hunedoara, Cornetu-Gorj (Preda 1994, p. 268-269, 270, 288, resp. 355), Dunăreni-Dolj, Fărcașele-Olt, Gura Padinii-Olt, Hotărani-Mehedinți (Preda 1996, p. 94, 123-124, 210-211, resp. 243); Orbeasca de Sus-Teleorman (Preda 2000, p. 238), dar și dincolo de domeniul asupra căruia prezumăm că a domnit Rubobostes, la Cadea-Bihor (Preda 1994, p. 234) etc.

⁵⁸ *Maced.* 17

⁵⁹ Avem în vedere reședința regală a statului getic, dar actualul stadiu al cercetărilor permite doar o identificare probabilistică a acesteia

⁶⁰ Trimișii lui Filip al V-lea traversează Geția în 180 î.Hr. și obțin un important succes diplomatic, în anul următor (anul morții regelui macedonean) bastarnii trimițând o importantă armată în sudul Dunării. Geții vor face și ei obiectul unor ambasade distincte în 168 î.Hr. (Appian, *Maced.* 32), atitudinea suveranului macedonean din ajunul bătăliei de la Pydna lăsând să se înțeleagă că asemenea contacte au existat și anterior.

⁶¹ Expediția lui Filip pe Haemus, din anul 181 î.Hr. (Titus Livius 40, 21-22) este elocvent în acest sens

dacă nu chiar și mai devreme, pentru a solicita și obține implicarea aceluiași bastarni în proiectul de învăluire a Romei dinspre nord, după deja consacratul model hannibalic.

Este necesar, poate, să subliniem faptul că includerea dacilor (ca și a geților) în jocul diplomatic supraregional prezenta, pentru marile centre de putere ale vremii, mize importante. Astfel, pentru Roma, care este angajată într-un mare număr de conflicte simultan, curtea lui Rubobostes reprezenta un potențial aliat local, prin intermediul căruia să stânjenească mișcările noilor locuitori ai Pannoniei (boiomii alungați din Galia Cisalpină și mai sus amintiții tectosagi), dar și ale unor grupări capacitate de Macedonia în proiectele sale antiromane, așa cum erau în primul rând scordiscii. Suveranii de la Pella aveau, la rândul lor, motivații simetrice – și, dacă în cazul Romei, mizele mai sus deduse rezultă doar din analiza logico-istorică, în cazul lui Filip al V-lea, ele sunt prezentate aproape explicit chiar în relatările antice⁶¹. În plus, chiar dacă am presupune că agitația diplomatică a momentului n-ar fi putut produce efecte în rândul dacilor, extensia militară a acestora n-ar fi putut lăsa indiferent micul centru de putere de la Pelendava. Să amintim aici că, doar în cele două decenii cuprinse între 190 î.Hr. (data implicării Romei în conflictul cu Antiochus⁶²) și 168 î.Hr. (anul confruntării decisive de la Pydna⁶³), în bazinul Dunării de Jos fac poliție militară⁶⁴ sau se confruntă efectiv armatele scordiscilor, triballilor, cele ale diferitelor grupări celtice, ale bastarnilor, tracilor și geților (cei din urmă dovedind, în 168 î.Hr., sub comanda lui Cloilios⁶⁵, un remarcabil potențial militar), poate și altele, rămase anonime.

Știm că, dintre toate aceste conflicte, cel scordisco-triball a avut cele mai complexe repercusiuni asupra daco-geților. Appian⁶⁶ este cât se poate de explicit în menționarea acestui fapt: între triballi și celții regrupați în regiunea Scordus a existat o confruntare de durată, care a cuprins mai multe episoade beligerante epuizante pentru ambele tabere, în final scordiscii reușind să tranșeze conflictul în favoarea lor și să-și alunge adversarii peste Dunăre. Nu avem foarte multe indicii care să ne permită să estimăm perioada în care s-a desfășurat acest conflict endemic. Faptul că Appian îl evocă în cartea consacrată războaielor romano-illire pledează pentru ipoteza că debutul conflictului triballo-illir (sau a fazei sale principale) a debutat după anul 229 î.Hr.⁶⁷ sau cu cel mult trei-patru ani mai devreme; cert este că trebuie să avem în vedere o dată mult ulterioară anului 279 î.Hr.⁶⁸, întrucât procesul de refacere de după înfrângerea suferită în Grecia, dar mai ales de consolidare internă a unui conglomerat relativ eterogen⁶⁹, care se va redefini ca scordisc abia după parcurgerea acestei etape, nu putea fi decât unul de durată. O altă certitudine este faptul că, la data intrării în scenă a regelui dac Rubobostes, conflictul era deja stins, un *terminus ante quem* verosimil fiind anul 186 î.Hr.: scordiscii și facțiunile dependente de ei (precum tectosagii mureșeni) nu s-ar fi implicat în proiectele antiromane ale curții regale macedonene, rea triballă la nordul Dunării a precedat cu puțin momentul *incrementa Dacorum*, decalajul cronologic de luat în calcul fiind de cel mult două decenii, mai probabil însă sub jumătate din acest interval.

Înainte de a trece mai departe, avem însă de clarificat două aspecte secundare: au fost într-adevăr dacii destinatarii acestui aflus și, respectiv, ce amplitudine ar fi putut avea refugiarea triballă peste Dunăre? În ceea ce privește prima problemă, credem că precizarea lui Appian „peste Dunăre, la geți” nu trebuie supralicitată: pentru autorii greci (așa cum o spun explicit Strabon și Iustinus), dacii sunt doar o varietate periferică a geților, ansamblu etnopolitic cu care au relații ample și de durată. Dar că despre daci este vorba și nu despre o oarecare altă facțiune a geților, ne putem convinge de îndată ce constatăm că Oescus, capitala formațiunii politice triballe, se află situată pe malul fluviului, chiar viza-

⁶² Appian, *Maced.* 14. Trupele romane traversează Macedonia și Tracia cu acceptul regelui Filip al V-lea, care, după înfrângerea din anul precedent, devenise client roman.

⁶³ Appian, *Maced.* 17. Bătălia de la Pydna, dintre Roma și coaliția traco-illiro-macedoneană, a cărei consecință directă va fi dispariția regatului Macedoniei și transformarea sa în provincie romană, are loc în data de 22 iunie 168 î.Hr.

⁶⁴ Precizăm sensul sintagmei, care pare să iasă din uz în prezent: a face poliție militară înseamnă a exprima autoritatea politico-militară legitimă, fără ca acest fapt să implice neapărat acțiunea armată propriu-zisă.

⁶⁵ Appian, *Maced.* 33-34

⁶⁶ Appian, *Illyr.* 3

⁶⁷ Anul declanșării primului război romano-illir

⁶⁸ Anul înfrângerii forței celtice de invazie în Grecia centrală

⁶⁹ Gruparea reasezată la confluența Dunării cu Sava era constituită nu numai din mai multe facțiuni etno-tribale celtice, ci și din comunități de alte origini, precum singii/sigynii, populația prezumată autohtonă, a cărei continuitate este probată de menținerea toponimului Singidunum

vi de domeniul teritorial eminent dacic – în vreme ce geții propriu-ziși ocupă, în aval de aceștia, un domeniu extins pe ambele maluri ale Dunării. În ceea ce privește amplitudinea refugiului, apreciem, din considerente logico-istorice, că orice interpretare care are în vedere strămutarea unei populații întregi (sau a unei mari părți a acesteia) este nesustenabilă, fiind, în plus, explicit contrazisă de documentele epocii: o însemnată realitate demografică triballă va continua să fie atestată la sudul fluviului chiar și după mai bine două secole de la acest moment⁷⁰. Ca atare, nu putem lua în calcul decât strămutarea unei grupări restrânse – o elită aristocratică și contingentele armate dependente de aceasta, așa cum știm că triballii mai procedaseră și anterior⁷¹.

Incontestabil, pătrunderea pe teritoriul propriu a unei comunități foarte însemnate (dacă nu sub aspect numeric, cu certitudine prin statut social-politic, poate și sacerdotal, dar și prin profesionalism militar) i-a pus pe daci într-o situație față de care neangajarea, tergiversarea adopției unei atitudini nu mai putea fi o opțiune. Stadiul cercetărilor nu ne îngăduie să evaluăm care au fost formele de interrelaționare dintre refugiații triballi și autohtonii daci – dacă s-a stabilit o coabitare relativ pașnică ori dacă, așa cum sugerează dezafectarea cetății de la Bâzdâna, contactele inițiale au fost violente⁷²; cert este că, la un moment dat, între cele două grupări survine un oarecare aranjament de cooperare, în absența acestuia neputând fi posibilă angajarea regelui Rubobostes în nici un proiect major.

Episodul sosirii unei comunități triballe în domeniul teritorial dacic – episod care este, subliniem acest lucru, explicit menționat de sursele antice – trebuie privit și prin prisma aportului de resurse pe care noua comunitate le adaugă zestrei de mijloace de care dispunea centrul de putere de la Pelendava. Am văzut că formațiunea etno-politică potulatănsă era deja articulată instituțional pe un sistem unitar de fortificații, care protejau un centru dens locuit și asigurau controlarea unei zone întinse din piemontul oltean până spre malul fluviului. În acest areal, procesul de stratificare social-economică este accentuat, supremația unei șeferii militare (prin natura sa ierahizată și polarizată) este vizibilă, iar puterea politică se exprimă printr-un aparat administrativ⁷³ care – fără a egala nivelul de dezvoltare instituțională a vecinătății apropiate elenistice – prefigurează afirmarea statală din perioada Sarmizegetusa. Instituirea unui parteneriat daco-triball multiplică aceste resurse prin adaos de populație, de forță armată, de cunoștințe organizaționale în domeniul administrativ și militar, de legitimitate politică, poate și de conexiuni cu anumite rețele privilegiate⁷⁴.

Momentul Rubobostes: acțiunea

Identificarea acestei triplete de factori – oportunitatea, motivațiile și mijloacele – ne îngăduie să reconstituim coordonatele majore ale modului concret în care a acționat centrul de putere personificat de Rubobostes, printr-o relecturare corespunzătoare a schimbărilor detectate în epoca și spațiul care-i sunt asociate acestuia, deopotrivă de o autentică analiză critică a izvoarelor și de investigațiile arhe-

⁷⁰ Ptolemeu îi menționează pe triballi (în *Geografia* III) ca locuind pe malul drept al fluviului și avându-și capitala la Oescus

⁷¹ În anul 335 î.Hr., confruntat cu amenințarea forței macedonene conduse de Alexandru, regele triball Syrmos își pune la adăpost curtea pe o insulă de pe Dunăre, locație care certifică faptul că numărul refugiaților era limitat (Arrian, *Anabasis* I, 3, 3-4, cf. Popa-Lisseanu 2007, pg. 245-246).

⁷² Întemeierea, chiar în acest orizont al începutului de secol II î.Hr., a fortificațiilor de la Polovraci, Șoimănești-Telești și Țicleni, constituie fie o repliere în fața unei amenințări din sud (exprimată aproape fără alternativă de gruparea refugiată a triballilor), fie ca un răspuns la o amenințare din nord (din partea tectosagilor mureșeni, așadar), fie ca o poziționare în perspectiva acțiunii pe versantul septentrional al Carpaților.

⁷³ Trebuie să admitem că existența unui rege implică existența unei curți regale, care reunește nu doar *principes locii*, ci și demnitari cu sarcini administrative concrete (gestiunea bunurilor, hergheliile, negocierile diplomatice ș.a.), nu în ultimul rând o instituție a monetăriei, care pare să-și facă apariția chiar în vremea lui Rubobostes), reclamate de contextul evenimential pe care l-am reconstituit și parțial confirmate de descoperirile arheologice. Cu aceeași justificare logică, acceptăm că existența fortificațiilor implică existența unor garnizoane, cu comandamentele aferente, dar și a unor servicii, oricât de rudimentare, de intențată și comunicare între curtea regală și cetățile subordonate – unele, precum fortificația de la Păișani-Stoina (indubitabil subordonată centrului Pelendava, de care este legată printr-un singur drum, de-a lungul râului Amaradia), aflându-se în afara „razei antropice”.

⁷⁴ O atare rețea ar fi putut fi sacerdoțiul dionisiac, care-și avea în zona bessică, deci în imediata vecinătate a regatului triball, unul din principalele sale centre regionale: sanctuarul pe care îl va confisca, în anul 28 î.Hr., generalul roman Crassus

heologice. Un prim asemenea indicator al schimbărilor sub amprenta Rubobostes este menționat chiar de Iustinus, în cele două redactări complementare ale cărții XXXII: adnotarea „originile pannonilor” (consemnat de epitomator, în prolegomena cărții, chiar înainte de evocarea măririi puterii dacilor sub conducerea lui Rubobostes) și, respectiv, detalierea (din conținutul cărții propriu-zise) „În ceea ce-i privește pe tectosagi, deloc puțini la număr, înclinația lor pentru jaf i-a readus în Illyria, de unde, după ce i-au spoliat pe istriani, au plecat să se stabilească în Pannonia”⁷⁵. În pofida laconicității sale, dubla consemnare este de natură să lămurească mai multe aspecte: că așezarea tectosagilor în Pannonia este o urmare a evenimentelor din Istria (sub aspect cronologic, dar și causal), că instalarea acestora se încadrează în procesul mai larg al originii pannonilor și că modul de desfășurare a acestui din urmă proces are legătură cu manifestarea de putere a dacilor conduși de Rubobostes.

Textul lui Iustinus nu afirmă și nu sugerează că între dacii lui Rubobostes și tectosagii așezați în Pannonia ar fi survenit vreun conflict, limitându-se să consemneze o “creștere a puterii” acestora. Or, despre această *incrementa Dacorum* dispunem și de alte informații, una din cele mai interesante reflectări ale procesului fiind debutul și evoluția primei faze a monetăriei autohtone⁷⁶. După cum este cunoscut astăzi, primele emisiuni monetare din vestul viitoarei Dacia Magna își fac apariția cu aproximativ două generații înaintea lui Rubobostes, în plină epocă celtocratică, având foarte probabil menirea de a compensa lipsa de monedă pe care a produs-o intruziunea celților în relațiile comerciale înstituite înăuntrul a ceea ce fusese, sub Filip al II-lea și Alexandru cel Mare, “imperiul macedonean”⁷⁷. Seria tipurilor monetare autohtone care au fost identificate până în prezent ca aflându-se în circulație pe areale cuprinzând fie și parțial domeniul teritorial al dacilor lui Rubobostes, anterior acestuia sau începând cu generația sa, este destul de mare: tipurile Banat (datat între jumătatea secolului III î.Hr. și primele decenii ale secolului următor), Criciova, “cu cap ianiform”, Jiblea/Prundu-Jiblea, Ocnița-Cărbunești și “Larissa-dacic” (sfârșitul secolului III î.Hr.-începutul secolului II î.Hr.), Ramna (primele decenii ale secolului II î.Hr.), Agriș-Șilindia (sfârșitul secolului III î.Hr.-sfârșitul secolului II î.Hr.)⁷⁸ ș.a. Atât datarea și aria de răspândire acestor emisiuni, cât și organizarea lor tipologică comportă unele discuții⁷⁹, dar rămâne de domeniul certitudinii faptul că formațiunea etnopolitică polarizată de centrul Pelendava emitea monedă proprie – adică exercita un atribut de suveranitate statală⁸⁰ – cu cel puțin două generații înainte de epoca lui Rubobostes.

Ne atrage atenția faptul că ariile de difuzare ale tipurilor monetare sus-amintite se suprapun pe un areal geografic relativ restrâns: periferia nordică și nord-vestică a domeniului teritorial al dacilor de pe Rhabon/Jiu⁸¹, areal ce constituie în perioada respectivă zona de contact dintre dacii potulatensi și celții mureșeni. Or, în exact același areal, începând cu ultimele decenii ale secolului III î.Hr., se declanșează

⁷⁵ Iustinus, *Epitome*, XXXII, 3, 12

⁷⁶ Avem în vedere aici autohtonismul în sens restrâns, eminentamente dacic și nu general geto-dacic

⁷⁷ Expresie nemijlocită a acestui „imperiul macedonean”, creat de Filip al II-lea și dezvoltat de fiul său Alexandru cel Mare, este utilizarea etalonului monetar filipic în relațiile comerciale interregionale. După cum știm de la Aristotel, care exercita rolul de consilier regal la curtea de la Pella, adoptarea acestui etalon s-a făcut deliberat, ca instrument de bună guvernare (*Etica Nicomahică*, Fil.Gr. 1955, pg. 891-892, cf. Caraganciu-Iliadi 2004, pg. 8).

⁷⁸ Părpăuță 2005, pg. 41-42.

⁷⁹ Spre exemplu, Constantin Preda apreciază (Preda 2008, pg. 22) că tipul Agriș-Șilindia trebuie datat în prima parte a sec. II î.Hr. De asemenea, în ceea ce privește tipologia Jiblea, aceasta este tratată adesea distinct de Pre-Jiblea și Prundu-Jiblea (Preda 1973, pg. 171), chiar dacă între toate cele trei (sub)tipuri există o puternică convergență cronologică, de arie a difuzării și de nominal.

⁸⁰ Nu putem fi de acord cu Carl Menger, care opinează că “banii nu sunt o invenție a statului” și că “sanctiunile autorităților politice nu sunt necesare pentru existența banilor” (Menger 1994, pg. 262). Prin faptul că deține puterea legitimă și exclusivă, în numele căreia poate impune circulația unei anumite serii monetare pe un teritoriu dat și că moneda sa este recunoscută de membrii societății pe care o guvernează, autoritatea emitentă își probează calitatea de stat. Printre teoreticienii care au insistat asupra faptului că moneda reprezintă un acord de voință între oameni și, în același timp, exprimă o autoritate acceptată ca legitimă (ceea ce constituie dimensiunea primă a unui stat), se numără și doctrinarul economic român interbelic Victor Slăvescu (în cursul “Monetă, credit, schimb”, susținut în anul 1932). În plus, acest aspect este verificat (și, totodată, se explică) prin faptul că, de-a lungul celor aproape trei mii de ani de existență a fenomenului monetar, nu poate fi citat nici măcar un singur exemplu la scara întregului mapamod, în care moneda să existe disjunct de instituția statală – în vreme ce, dimpotrivă, situația de state fără monedă este foarte frecventă.

⁸¹ Zona de habitat și influență directă a dacilor potulatensi (Oltenia și periferia sa montană) este depășită de

o viguroasă expansiune a habitatului dacic, care se manifestă inclusiv prin întemeierea unor importante așezări fortificate, precum cele de la Cugir⁸² (a cărei primă edificare este inițiată în a doua jumătate a secolului III î.Hr.), Pâclișa-Podei și Ardeu⁸³ (cu începuturi de locuire plasate în primele decenii ale secolului II î.Hr.) ș.a. Atât contextul în care se produc aceste edificări (dislocări dramatice ale unor populații, începând cu imigrarea triballilor învinși de scordisci și terminând cu emigrarea grupării celtice de pe Mureș, toate dictate de evenimente și presiuni politico-militare de anvergură continentală), cât și natura acestei extensii habitationale (nu avem de-a face cu o oarecare repliere de locuire, ci cu o extindere dirijată a controlului teritorial) ne obligă să admitem că acest proces este consecința unei decizii politice – chiar a unei strategii politice, dacă avem în vedere faptul că ea a fost pusă în practică într-o durată lungă⁸⁴ – și reflectă existența unor pârgii de acțiune corespunzătoare: autoritate politică, forță armată, resurse economice și demografice, implicit și un eșafodaj instituțional care să articuleze toate aceste mijloace.

Ce putem spune, așadar, în temeiul celor prezentate până acum, despre așezământul instituțional asupra căruia domnea Rubobostes? În primul rând, știm că este vorba despre un regat: izvorul literar primar îl numește explicit pe Rubobostes rege, iar existența unui rege în exercițiu (așa cum este prezentat personajul nostru) implică, prin definiție, existența unui regat. Mai știm că acest regat nu este creația unui eveniment recent (consecința unei cuceriri, spre exemplu, așa cum fusese regatul de la Tylis), pentru că, pe de o parte, onomastica suveranului său îl dezvăluie ca aparținând unui ordin aristocrat autohton (ordinul tarabostesilor), iar pe de alta, centrul politic pe care acesta se sprijină este dovedit arheologic ca având continuitate socio-instituțională în generațiile precedente, ca și în cele ulterioare. Mai mult: acest regat este înscris deja pe traseul evolutiv al transformării sale într-o structură eminentamente statală, fapt dovedit atât de existența unui eșafodaj instituțional coerent, polarizat și capabil de expansiune (atribut ilustrat în primul rând de sistemul de fortificații⁸⁵), cât și prin capacitatea de a emite și utiliza monedă. Pe deasupra, o importantă forță militară asigură acestui regat puterea de coerciție internă și externă, precum și un grad ridicat de centralizare – aspect confirmat nu doar de elementele logico-istorice mai sus expuse⁸⁶, ci și de mărturia epitomatorului, care vorbește fără rezerve de o *incrementa Dacorum*.

A operat această forță militară doar în bazinul Mureșului? Intervenția armată în această regiune este o certitudine cerută de logica referinței literare la Rubobostes, indiferent dacă raporturile finale dintre dacii potulatenși și tectosagii mureșeni au fost belicoase sau nu, pentru că luarea în stăpânire-redurabilă a unui teritoriu nu se putea face, în condițiile date, decât *manu militari*. Contextul politico-militar regional și supraregional sugerează însă că implicarea militară a dacilor a afectat și alte vecinătăți, în primul rând pe cea sud-dunăreană. O atare prezumție are temeii în primul rând în implicarea în afacerile dacice, într-o formulă sau alta, a refugiaților triballi, care nu se puteau detașa complet de problemele arealului de origine. Dezechilibrul de forțe apărut pe malul drept al Dunării, după încheierea războiului

tipurile Criciova și Ramna spre Crișana, iar de tipul Prundu-Jiblea spre Transilvania răsăriteană.

⁸² Popa 2004, pg. 85-86, Gheorghiu 2005, pg. 126-129

⁸³ Gheorghiu 2005, pg. 95-97

⁸⁴ Nu putem să ne observăm faptul că începuturile locuirii în dava de la Cugir se plasează cu una sau două generații înainte de Rubobostes, ceea ce ne determină să prezumăm fie că procesul de colonizare a bazinului mediomureșan a fost inițiat mai devreme, fie că întemeierea unei prime „emporii” potulatense în zonă a constituit ulterior precedentul, „capul de pod” pentru o intervenție de amploare.

⁸⁵ Fortificații active în primul trimestru al secolului II î.Hr. sunt semnalate (conform Repertoriului Arheologic Național) la Cernele-Poianca, Brădeștii Bătrâni-Valea Rea, Bucovăț, Coțofenii din Dos, Viișoara-Moșneni (județul Dolj), Cioaca-Boia, Vierșani-Rogojina, Polovragi, Stoina-Păișani, Toiaga-Curături (județul Gorj), Celei-Sucidava, Voineasa-Mărgăritești (județul Olt), Cugir (Alba) etc., la acestea adăugându-se un mare număr de puncte ce încep a fi fortificate (sau sunt doar luate în stăpânire, urmând a fi fortificate în generația următoare) în Banatul de Munte și ținutul Hațegului, așa cum este cazul în primul rând cu reședința de la Costești, cel mai probabil inițiată în timpul lui Rubobostes – primele două-trei decenii ale secolului II î.Hr. (Popa 2004, pg. 119, citând Daicoviciu 1972, 48-50, 58, 60; Daicoviciu 1972 a, 151-152; Daicoviciu, Glodariu 1976, 73)

⁸⁶ Elementele logico-istorice ce probează anvergura corpului militar sunt consistent confirmate în plan arheologic, în afara fortificațiilor de epocă fiind evidențiate numeroase arme și piese de echipament militar, așa cum este cazul, spre exemplu, a cămășilor de zale specifice complexului cultural Padea-Panaghiurskii Kolonii, care-și fac apariția la nordul Dunării în orizontul cronologic marcat de domnia lui Rubobostes (Borangi 2011, pg. 191-193)

scordisco-triball, constituie, de asemenea, o circumstanță favorizantă pentru ipoteza că Rubobostes și-a folosit contingentele și în operațiuni la sudul fluviului. Către aceeași lectură pledează și împrejurarea, și ea amintită mai sus, că regele macedonean Filip al II-lea întreprinde în anul 181 î.Hr. o expediție evaluatorie (având poate și rolul de demonstrație de forță) pe Munții Haemus, într-o zonă care-l aducea în vecinătate atât cu geții lui Oroles, cât și cu dacii care ar fi operat în spațiul și în numele triballilor⁸⁷. O interferare militară dacică în vecinătatea getică este aproape explicit consemnată în textul lui Iustinus⁸⁸, numai că în acest caz avem de-a face cu o formă de cooperare și nu cu o competiție militară⁸⁹.

Dar acțiunea pe care o patronază Rubobostes nu se rezumă doar la componenta militară. Chiar dacă izvoarele de care dispunem astăzi nu o evidențiază în mod explicit, dimensiunea economică a acestei acțiuni va fi fost, de asemenea, semnificativă – această aserțiune fiind susținută atât de considerente logico-istorice (fără un suport economic considerabil, manifestarea militară n-ar fi fost posibilă), cât și de mutațiile sesizabile arheologic în spațiul occidental al viitoarei Dacia Magna, în generația lui Rubobostes și în cea imediat următoare: intensificarea schimburilor comerciale (certificată și de amplificarea circulației monetare, respectiv, a emisiunilor locale), amenajarea de noi fortificații, polarizarea unui număr sporit de comunități locale⁹⁰, afirmarea unei elite războinice, nu în ultimul rând, creșterea gradului de implicare a regatului dacic în ecuațiile politico-militare ale regiunii.

În acest ultim registru se înscrie și cooperarea militară dintre geții lui Oroles și dacii lui Rubobostes, pe care o consemnează aproape explicit Trogus Pompeius via Iustinus.

Bibliografie generală:

I. Izvoare literare

Appian

Appian din Alexandria, Appian din Alexandria, *Historia Romana*, trad. White, H., Ed. Loeb, Harvard University Press 1972

Cicero

Cicero, *M. Tullii Ciceronis Orationes*, vol. IV, Long, George (ed.), Maclean, A.J. (ed.), ed. Whittaker & Co, London 1858

Demosthenes

Demosthenes, *The Letters*, ed. Goldstein, Jonathan A., Ed. Columbia University Press, New York 1968

Diodor din Sicilia

Diodor din Sicilia, *Biblioteca Istorică*, trad. Marin, Valentin, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2004

⁸⁷ Relativa omogenizare de cultură materială între teritoriile din sudul și nordul Dunării, pe care le atestă fenomenul Padea-Panaghiurskii Kolonii, faptul că acest fenomen este specific mai ales pe dimensiunea militară a societăților din cele două teritorii, precum și împrejurarea că acest proces debutează chiar în acest orizont cronologic, constituie, de asemenea, argumente în favoarea acestei interpretări.

⁸⁸ Iustinus, *Epitome* XXXII, 3, 16. Textul vorbește despre prezența unor luptători daci în oastea lui Oroles, nicidecum despre faptul că Oroles însuși (menționat în contextul conflictului geților cu bastarnii) ar fi dac.

⁸⁹ Existența unor relații privilegiate este sugerată de precizarea privind apartenența dacilor la neamul mai extins al geților.

⁹⁰ Semnalăm aici faptul că viguroasa expansiune a regatului dacic în bazinul Mureșului mijlociu nu s-a rezumat la un proces de colonizare (care să fi antrenat, pe lângă elemente sud-carpaticе, și diverse comunități alogene), ci a repolarizat și deloc puținele comunități dacice autohtone în spațiul intracarpatic, care au conviețuit, într-o formulă ori alta, cu elementul celtic. O astfel de comunitate este cea evidențiată la Tărnăvioara, a cărei continuitate de locuire de-a lungul sec. III î.Hr.-I d.Hr. este bine evidențiată arheologic (Blăjan 1994, pg. 222-223 și 229). Continuități de locuire ale elementului dacic în „evul celtic” de pe Mureș au fost puse arheologic în evidență și la Cugir-Alba (Popa 2004, pg. 85-86), Cicir-Arad (Preda 1994, pg. 300), Papiu Ilarian-Mureș (Preda 2000, pg. 277), Pecica (Preda 2000, pg. 285-286) etc.

- Iordanes/Popa-Lisseanu 1986
 Iordanes, Popa-Lisseanu, G. (trad.), Drăgan, J.C. (ed.), *Getica*, ed. Centrul European de Studii Tracice – Nagard, Roma
- Polybius
 Polybius, *Istoriei*, vol. 1+3, Shuckburgh, Popescu, Virgil, Piatkowski, Adelina. (trad.), Ed. Științifică, București 1966
- Rufus
 Rufus, Quintus Curtius, *Viața și faptele lui Alexandru cel Mare, regele Macedoniei*, vol 1+2, trad. Popescu, Gălășianu Paul, Smonescu, Dan, Gerota, Constantin V. Ed. Minerva, București 1970
- Strabon
 Strabon, *Geografia*, vol I, II, III, trad. Vant-Ștef, Felicia, Ed. Științifică, București 1972, 1974, 1983
- Titus Livius
 Titus Livius 1976, *Ab urbe condita*, vol 1+2, Marinescu Nour, A. (trad.), Ed. Minerva, București 1976

II. Literatura modernă - sinteze

- Petrescu-Dâmbovița et alii, 2001
 Petrescu-Dâmbovița, Mircea, Vulpe, Alexandru (coord.), *Istoria românilor* - vol. I, Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologie, Ed. Enciclopedică, București
- Ashley, James R. 2004
 Ashley, James R., *The Macedonian Empire: The Era of Warfare Under Philip II and Alexander the Great, 359-323 B.C.*, Ed. McFarland, Jefferson
- Astin et alii VII/1, 2008
 Astin, A.E., Walbank, F. W. (ed.), *The Cambridge Ancient History VII/1 – The Hellenistic World* - ed. Cambridge University Press
- Astin et alii VIII, 2008
 Astin, A.E., Walbank, F.W. (ed.), *The Cambridge Ancient History VIII – Rome and the Mediterranean to 133 BC* - ed. Cambridge University Press
- Bărcă 2006-a
 Bărcă, Vitalie, *Istorie și civilizație. Sarmatii în spațiul est-carpatic (sec. I a.Chr. – începutul sec. II. P.Chr.)*, ed. Argonaut Cluj-Napoca
- Bărcă 2006-b
 Bărcă, Vitalie, *Nomazi ai stepelor. Sarmatii timpurii în spațiul nord-pontic (sec. II - I a.Chr.)*, ed. Argonaut Cluj-Napoca
- Caraganciu-Iliadi 2004
 Caraganciu, Anatol, Iliadi, Gheorghe, *Monedă și credit*, ed. Academiei de Studii Economice din Moldova, Chișinău
- Dana 2008
 Dana, Dan, *Zalmoxis de la Herodot la Mircea Eliade – Istorie despre unzeu al pretextului*, ed. Polirom, Iași
- Daicoviciu H. 1968
 Daicoviciu, Hadrian, *Dacii*, ed. Pentru Literatură, București
- Ferencz 2007
 Ferencz, Iosif Vasile, *Celții pe Mureșul Mijlociu – La Tene-ul timpurii șimijlociu în bazinul mijlociu al Mureșului (sec. IV – II î.Hr.)*, ed. Luca, Sabin Adrian, ed. Altip, Alba Iulia
- Gheorghiu 2005
 Gheorghiu, Gabriela, *Dacii pe cursul mijlociu al Mureșului*, ed. Mega, Cluj-Napoca
- Gruen 1986
 Gruen, Erich, *The Hellenistic World and The Coming of Rome*, Ed. University of California Press
- Iustinus/Sigert 1806
 Iustinus, Marcus Junianus, Pompeius (Trogus), Wetzell, Johann Christian, Friedrich, *Historiae Philippicae*, ed. David Sigert, Lipa
- Iustinus/Yardley – Develin 1994
 Iustinus, Marcus Junianus, Yardley, J.C. (trad.), Develin, Bob (introd.), *Justin's Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*, ed. Oxford University Press, London
- Lica 2000
 Lica, Vasile, *The Coming of Rome in the Dacian World*, Xenia 44, ed. Universitatverlag Konstanz GmbH
- Livy/Bettenson 1976
 Livy, Bettenson, Henry, *Rome and the Mediterranean*, ed. Penguin Group, New York
- Menger 1994
 Menger, Carl, *Principles of Economics*, ed. Libertarian Press Inc.
- Penrose 2008
 Penrose, Jane, *Rome and Her Enemies: An Empire Created and Destroyed by War*, ed. Osprey, London
- Polybius/Shuckburgh 1962
 Polybius, Shuckburgh, Evelyn S. (trad.), *Histories*, Ed. Bloomington, London
- Pausanias/Jones 2000
 Pausanias, Jones, W.H.S. (trad.), *Description of Greece – IV (VIII.22 - X)*, ed. Loeb Classical Library, London

- Popa-Lisseanu 2007
Popa-Lisseanu, G., Oprișan, I. (ed), *Dacia în autori clasici*, ed. Vestala, București
Preda 1973
Preda, Constantin, *Monedele geto-dacilor*, Ed. Academiei RSR, București
Preda 1994
Preda, Constantin (coord.), *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României (EAIVR) vol I A-C*, Ed. Enciclopedică, București
Preda 1996
Preda, Constantin (coord.), *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României (EAIVR) vol II D-L*, Ed. Enciclopedică, București
Preda 2000
Preda, Constantin (coord), *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României (EAIVR) vol III M-Q*, Ed. Enciclopedică
Preda 2008
Preda, Constantin, *Enciclopedie de numismatică antică în România*, Ed. Enciclopedică, București 2008
Rustoiu 2002
Rustoiu, Aurel, *Războinici și artizani de prestigiu în Dacia preromană*, ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca
Rustoiu 2008
Rustoiu, Aurel, *Războinici și societate în aria celtică transilvăneană - studii pe marginea mormântului cu coif de la Ciumești*, ed. Mega, Cluj-Napoca
Smith 1857
Smith, William (ed.), *Dictionary of Greek and Roman Geography*, vol I-II, ed. Little, Brown & Comp., Boston
Woodhorpe 1927
Woodhorpe Tarn, William, *Hellenistic Civilisation*, ed. Edward Arnold & Co, London

III. Literatura modernă - articole

- Avram 2000
Avram, Alexandru, Istoria politică a coloniilor grecești din Dobrogea, în „Istoria românilor”, vol I, Petrescu-Dâmbovița, Mircea, Vulpe Alexandru (coord), ed. Academia Română – Secția de științe istorice și arheologice, ed. Enciclopedică, București 2001, pg. 501-532
Avram 2007
Avram, Alexandru, *Some Thoughts about the Black Sea and the Slave Trade before the Roman Domination (6th-1st Centuries BC)*, în Gabrielsen, Vincent, Lund, John (ed.), „Black Sea Studies –The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges”, Aarhus University Press, pg. 239-251
Babeș 1977
Babeș, Mircea, *Peuce – Peucini*, în „Peuce VI – Studii și comunicări de istorie și arheologie”, ed. Muzeul Deltei Dunării, Tulcea
Babeș 2001
Babeș, Mircea, *Spațiul carpato-dunărean în secolele III-II a.Chr.*, în „Istoria românilor”, vol I, Petrescu-Dâmbovița, Mircea, Vulpe Alexandru (coord), ed. Academia Română – Secția de științe istorice și arheologice, ed. Enciclopedică, București 2001, pg. 589-616
Bandelli 2003
Bandelli, Gino, *Momenti e forme nella politica illirica della Repubblica Romana (229 – 49 AC)*, în „Dall' Adriatico al Danubio – L'Ilirico nell'eta greca e romana – Atti del convegno internazionale Cividale del Friuli, 25-27 settembre 2003”, Fondazione Niccolò Canussio - ed. ETS, p. 95 - 140
Benea 2004
Benea, Doina, *Istoricul cercetărilor arheologice de la Grădiștea de Munte*, în „Acta Musei Devensis – Daco-Geții”, ed. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva 2004, pg. 9 - 37
Blăjan 1994
Blăjan, Mihai, *Așezarea fortificată de la Târnavioara*, în “Ephemeris Napocensis” IV, Cluj-Napoca 1994, pg. 221-231
Borangic 2011
Borangic, Cătălin, *Războinici nord-dunăreni în armuri de zale (sec. II a.Chr.-sec. II p.Chr.) – partea I*, în „Terra Sebus – Acta Musei Sebensensis”, Sebeș, pg. 171-227
Cojocaru 2004
Cojocaru, Victor, *Relațiile dintre greci și barbari la nordul și nord-vestul Pontului Euxin, reflectate în trei decrete din perioada elenistică*, în „Arheologia Moldovei” XXV, ed. Academiei Române, București, pg. 139 -152
Daicoviciu 1969
Daicoviciu, Constantin, *Rubobostes=Burebistas?*, în “Acta Musei Napocensis” VI, Cluj 199, pg. 459-463
Daicoviciu 1972
Daicoviciu, Constantin, *Noi contribuții la problema statului dac*, în Dacia, Cluj, 1972, pg. 53-54

- Dana 2006
 Dana, Dan, *The Historical Names of the Dacians and Their Memory: New Documents and a Preliminary Outlook*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Historia 1”, Cluj-Napoca, 2006, pg. 99 - 127
- Dana 2007
 Dana, Dan, *Oroles ou Rhodes? (Justin XXXII, 3, 16)*, în „Dacia” SN, LI/2007, Institutul de Arheologie Vasile Pârvan, București, pg. 233-239
- Derrow 2008
 Derrow, P.S, *Rome, the fall of Macedon and the sack of Corinth*, în Astin, A.E., Walbank, F.W. (ed.), *The Cambridge Ancient History VIII – Rome and the Mediterranean to 133 BC* - ed. Cambridge University Press, p. 290 - 323
- Ferencz 2006
 Ferencz, Iosif, Vasile, *Relații etnice sau relații interculturale? Privire asupra unor realități istorice din ale Transilvaniei în secolul al II-lea î.Chr.*, în „Bibliotheca Septemcastrensis” XXI, ed. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, Alba Iulia
- Ferencz 2008
 Ferencz, Iosif, Vasile, *Unelte și ustensile în descoperirile din La Tene-ul timpuriu și mijlociu din zona Mureșului mijlociu*, în „Brukenthal Acta Musei” III.1, ed. Altip Alba Iulia, pg. 89-100
- Glodariu 1970
 Glodariu, Ioan, *Bemerkungen uber einer Dakerkonig*, în „Acta Musei Napocensis” VII, 1970, pg. 501-505
- Hojte 2005
 Hojte, Jakib Munk, *The Date of the Alliance between Chersonesos and Pharnaces (IOSPE I, 2, 402), and its Implications*, în Stolba, Vladimir F. Hannestad, Lise (ed.), “Black Sea Studies - Chronologies of the Black Sea Area in the Period C. 400-100 BC”, Aarhus University, pg. 137-152
- Lica 1997
 Lica, Vasile, *Începuturile relațiilor Romei cu dacii – Pompeius și Oroles*, în „Ephemeris Napocensis” VII/1997, Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca, pg. 11 – 29
- Nemeti J. 2007
 Nemeti, Janos, *Cuvânt înainte*, în Ferencz, Iosif Vasile, „Celții pe Mureșul Mijlociu – La Tene-ul timpuriu și mijlociu în bazinul mijlociu al Mureșului (sec. IV – II î. Hr.)”, ed. Luca, Sabin Adrian, ed. Altip, Alba Iulia 2007
- Nistorescu 2010
 Nistorescu, Laurențiu, *Un precedent al arhe-ului burebistan: cooperarea militară daco-getică din epoca lui Rubobostes și Oroles (I)*, în Studii de Istoria Banatului nr 34, ed. Universității de Vest, Timișoara 2010, pg. 23-42
- Opreanu 1997
 Opreanu, Coriolan, *Vestul Daciei Romane și Barbaricum în epoca lui Traian*, în „Civilizația romană în Dacia”, M. Bărbulescu (coord.), Centrul de Studii Transilvane & Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca 1997, p. 28 - 51
- Părpăuță 2005
 Părpăuță, Tiberiu, *Câteva considerații privind prezența monedei în Dacia nord-dunăreană*, în „Cercetări numismatice IX-XI”, București, pg. 37-98
- Petac et alii 2010
 Petac, Emanuel, Vasiliță, Ștefan, Ioniță, Virgil, *Considerații privind un tip monetar histrian rar din perioada elenistică*, în „Studii și Cercetări de Numismatică” s.n., I (XIII), București, pg. 181-187
- Popa 2004
 Popa, Cristian Ioan, *Descoperiri dacice pe valea Cugirului*, în „Acta Musei Devensis Daco-Geții”, ed. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva 2004, p. 83 - 166
- Sîrbu 2000
 Sîrbu, Valeriu, *The connection between the tomb and the status of the dead with the Getic-Dacians*, în „Pratiques funeraires dans l’Europe des XIIIe –Ive s.av.J.-C. / Actes du IIIe Colloque International d’Archeologie Funeraire”, ed. Institutul de Cercetări Eco-Arheologice, Tulcea, 2000, pg. 183 - 212
- Vulpe 2007
 Vulpe, Alexandru, *Burobostes. Ein Dakischer König im II Jh. V. Chr.? (Zu Trogus, Prol. XXXII)*, în „Dacia” SN, LI/2007, București, pg. 227 - 231
- Wallbank 2008
 Wallbank, F.W, *Macedonia and Geece*, în Astin, A.E., Walbank, F. W. (ed.), *The Cambridge Ancient History VIII/1 – The Hellenistic World* - ed. Cambridge University Press, p. 221 - 256
- Zirra et alii 1993
 Zirra, V., Conovici, N., Trohani, G., Gheorghe, P., Alexandrescu, P., Gâta, GHZ., Zirra, V.V., *La station fortifiée de “Cetatea Jidovilor” (Cotofenii din Dos, dép. de Dolj)*, în “Dacia” 37, 1993, 79-157

A precedent of the arche of Burebista: the military cooperation between the Dacians and the Getae in the times of Rubobostes and Oroles (II)

The fact that in Justin's summary of the lost History of Trogus Pompeius the Tectosages, the Istrians and the Dacians of Rubobostes are mentioned together is fully justified by the events that occurred in the 2nd century BC following the expansion of Rome. Given the circumstances, a number of Celtic (mainly Tectosages) and even Istrian tribal communities might have found shelter in the Dacian kingdom. The opportunities, motivations and resources of the society inhabiting the Western part of the future Dacia Magna give good reason for the expansion of the Dacian kingdom in the time of Rubobostes. The first stage of the Geto-Dacian mint suggests that the rulers' activities in the time of Rubobostes were not strictly military.